

УДК 343.4:351.74 (100:477)

О. П. Левківська

ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ ПОЗИТИВНОГО ДОСВІДУ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ КАТУВАННЮ ТА ІНШОМУ ЖОРСТОКОМУ ПОВОДЖЕННЮ З ЛЮДЬМИ В ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ОРГАНІВ

У статті проаналізовано стан дотримання прав людини в діяльності працівників органів внутрішніх справ України, вивчено та узагальнено досвід зарубіжних країн щодо запобігання жорсткому або іншому нелюдському поводженню з людьми в діяльності поліцейських органів та підготовлено пропозиції щодо вдосконалення запобігання таким діям з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду.

Ключові слова: катування, жорстоке або інше нелюдське поводження з людьми в діяльності органів внутрішніх справ, заходи запобігання, впровадження позитивного досвіду.

В статье проанализировано состояние соблюдения прав человека в деятельности сотрудников органов внутренних дел Украины, изучен и обобщен опыт зарубежных стран относительно предотвращения жестокого или другого нечеловеческого обращения с людьми в деятельности полицейских органов и подготовлены предложения относительно совершенствования предотвращения таких действий с учетом позитивного зарубежного опыта.

Ключевые слова: пытки, жестокое или иное нечеловеческое обращение с людьми в деятельности органов внутренних дел, меры предотвращения, внедрение позитивного опыта.

Paper analyzes the state of human rights in the activities of the employees of Internal Affairs of Ukraine, studies and generalizes experience of foreign countries in the prevention of cruel or other inhuman treatment with persons in police activities and gives proposals for the improving the prevention of such actions in the light of positive foreign experience.

Keywords: torture, cruel or other inhuman treatment with persons in police activities, prevention measures, the introduction of a positive experience.

Заборона катування є імперативною нормою міжнародного права і, як постійно підкреслює у своїй практиці Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ), “відображає одну з фундаментальних цінностей демократичного суспільства” [1, с. 791–801]. Гарантії права людини на життя і захист від жорсткого або іншого нелюдського поводження закріплені в усіх основних міжнародних документах, починаючи від загальних принципів міжнародного права, міжнародних документів звичаєвого права до міжнародних договорів на універсальному і регіональному рівнях.

Україна, будучи учасником Міжнародного пакту про громадські та політичні права, Конвенції ООН проти катувань і Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція), зобов’язана гарантувати

право не бути підданим катуванням та поганому поводженню з боку державних службовців. Це право захищається Конституцією України: “Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню” (ст. 28). Водночас скарги на катування і жорстоке поводження з людьми в діяльності працівників органів внутрішніх справ України (далі – ОВС) трапляються досить часто.

Так, станом на 20 листопада 2012 р. в ОВС було зареєстровано 2627 заяв, повідомлень та виявлених правопорушень прав і свобод громадян у діяльності працівників ОВС, з яких 71 повідомлення стосувалося вчинення катування працівниками міліції, а 1316 – випадків побиття. Протягом 11 міс. 2013 р. в ОВС зареєстровано 2447 таких звернень та порушень, у тому числі 1340 скарг на катування, побиття та протиправне застосування фізичної сили працівниками міліції.¹

Однак статистичні дані правозахисних організацій свідчать, що масштаби застосування насильства в Україні значно більші. Лише мережею приймалень Української Гельсінської спілки з прав людини було зареєстровано 159 скарг на катування та інші форми поганого поводження (станом на 20 листопада 2012 року) [2].

Моніторинг незаконного насильства в органах внутрішніх справ, проведений Харківським інститутом соціальних досліджень у 2011 р., показав, що оціночна кількість потерпілих від поганого поводження з боку працівників міліції складає близько 1 млн осіб, що відповідає показникам 2004 року. Порівняльний аналіз цих досліджень 2004–2011 років показує падіння рівня толерантності населення до випадків застосування тортур або іншого жорстокого поводження в міліції України. Сьогодні застосування тортур і незаконного насильства нічим не виправдовують і вважають неприпустимими вже 78 % населення [3].

У 2003–2013 роках Європейським судом з прав людини винесено 112 рішень за справами проти України, у яких позивачі вказували на порушення положень ст. 3 Конвенції “Заборона катування”. Серед усіх винесених рішень у 47 – визначено порушення матеріального аспекту ст. 3 (заборони катування, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження або покарання) Міністерством внутрішніх справ України.

Слід зауважити, що серед основних способів порушення органами внутрішніх справ заборони катування, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження або покарання, ЄСПЛ констатує: жорстоке поводження (побої, нанесення тілесних ушкоджень, психологічний тиск) – 59,65 %; неналежні умови утримання в ізоляторі тимчасового тримання – 22,81 %; ненадання належної медичної допомоги – 15,79 %; заподіяння моральних і фізичних страждань – 1,75 % [4].

Окремі питання, пов’язані з проблемами забезпечення законності, прав і свобод людини та громадянина в діяльності органів внутрішніх справ України (далі – ОВС), в різні часи ставали предметом дослідження багатьох відомих науковців. Це, зокрема, такі вчені, як В.Б. Авер’янов, С.А. Алтухов, А.Я. Антонович, О.М. Бандурка, Ю.В. Белоусов, А.Н. Варигін, В.П. Ворушило, Д.О. Кобзін, Ю.Ф. Кравченко, К.Б. Левченко, О.А. Мартиненко, О.С. Новаков, В.Ф. Опришко, А.В. Перепелиця, В.П. Петков, Д.М. Полонський, В.Ф. Погорілко, В.О. Соболев, А.М. Черноусов, Ю.С. Шемшученко, В.К. Шкарупа, О.Н. Ярмиш та ін.

¹ За даними форми 1–ДПЛ “Звіт про стан дотримання прав людини в діяльності органів внутрішніх справ”, затвердженої наказом МВС України від 21.11.2012 № 1073, зі змінами, внесеними наказом МВС України від 10.07.2013 № 657.

За останні п'ять років в Україні захищено низку дисертацій (К.П. Задоя, К.В. Катеринчук, В.В. Кончаковська, Т.І. Слущка, В.Г. Хашев), присвячених дослідженню кримінально-правових та кримінологічних аспектів запобігання катуванню та злочинам у сфері службової діяльності. Разом з тим, безпосередньо кримінологічному вивченню детермінації злочинів працівників ОВС та заходів щодо їх попередження присвячені лише дисертаційні дослідження С.А. Шалгунової (1999), О.С. Новакова (2003), В.П. Коваленка (2009), але вони були обмежені певними видами злочинів та стосувалися окремих категорій працівників міліції. Комплексний теоретико-кримінологічний аналіз злочинів серед працівників ОВС України був здійснений лише у роботі О.А. Мартиненка “Злочини серед працівників ОВС України: їх детермінація та попередження” (2007). Саме в цій роботі автор надав кримінологічну характеристику катування і жорсткого поводження працівників ОВС з громадянами. Теорію та практику використання досвіду поліції країн ЄС в адміністративній діяльності органів внутрішніх справ України розглянув у своїй роботі Д.П. Калаєнов (2010).

Разом з тим, за сучасних умов в Україні практично не проводилися дослідження, безпосередньо присвячені вивченню позитивного досвіду зарубіжних країн щодо запобігання катуванню та іншому жорсткому поводженню з людьми в діяльності поліцейських органів. Названі обставини й обумовили актуальність обраної для дослідження теми та визначили *мету цієї статті* – проаналізувати масштаби незаконного насильства в діяльності працівників ОВС та з урахуванням зарубіжного досвіду розробити й запропонувати заходи, спрямовані на запобігання фактам катування та іншого жорсткого поводження з людьми під час виконання ними службових обов'язків.

Розглядаючи позитивний досвід зарубіжних країн у сфері запобігання катуванню, жорсткому або іншому нелюдському поводженню з людьми в діяльності поліції, на нашу думку, варто проаналізувати досвід тих країн, які показали приклад успішного проведення поліцейської реформи, що визначається високим рівнем довіри населення до поліції. До таких країн можна віднести США, Велику Британію, Грузію, Чехію, Японію. Три з них (Грузія, Чехія, Японія) провели реформування своїх правоохоронних органів у період глибоких соціальних потрясінь і трансформацій.

1. *США*. Питання дотримання законності у діяльності правоохоронних органів є традиційною темою досліджень, перш за все, для американських учених та всіх правозахисних груп. Резонансні скандали, що регулярно відбувалися серед поліцейських США у 90-х рр., демонстрували поширення в поліцейських підрозділах максимально широкого спектра правопорушень: хабарництва та корупції, торгівлі наркотиками, участі в організованій злочинності, расизму. Усі ці негативні прояви, на думку численних урядових комісій, безпосередньо були пов'язані з фактами грубості, свавілля, перевищення поліцією владних повноважень [5]. Навіть після проведення низки прогресивних поліцейських реформ саме насильство правоохоронців у поєднанні з расизмом залишається однією з найактуальніших проблем функціонування кримінальної юстиції США, що раз по раз проявлялося під час чергового загострення стосунків між поліцією та афро-іспано-американською частиною населення США [6]. Своєрідним рекордсменом став Новий Орлеан, де протягом 1993–1997 рр. щонайменше 50 поліцейських (4 % особового складу) було заарештовано за вчинення умисних вбивств, зґвалтувань та грабежів [7, с. 32–35]. На думку спеціалістів Human Rights Watch, проблема полягала в низькій зарплаті поліцейських Нового Орлеана, що обумовлювало не тільки високий рівень правопорушень, але й систематичну корупцію (як мінімум 10–15 % особового складу).

Враховуючи випадки надмірного застосування поліцією США сили, в тому числі з расових мотивів, відповідними державними інституціями вживається низка запобіжних заходів. З метою профілактики порушень законності на законодавчому рівні закріплено відповідальність керівництва за дії підлеглих. У кожному поліцейському департаменті створені відділи внутрішнього контролю, в яких постійно відбувається ротація кадрів, щоб співробітники не встигали "обростати" зв'язками. Крім того, в кожному відділенні поліції з'явився таємний інформатор, який докладає про усі порушення. Поліцейське керівництво зобов'язане регулярно доповідати за напрямками роботи поліції, у ході якої можуть допускатися корупційні діяння.

До роботи поліції у США залучено населення. Паралельно з офіційними поліцейськими вулиці патрулюють підрозділи добровільної поліції. Їм видається уніформа і патрульний автомобіль. Вважається, що такий прийом стирає психологічний бар'єр між поліцією і громадянами. Тільки у Нью-Йорку на 40 тис. поліцейських припадає більше 4 тис. добровільних волонтерів-поліцейських.

Крім того, було вжито заходів, які посилили професійний відбір, адже численні проблеми дотримання американською поліцією законності починаються з недоліків кадрового забезпечення. Обов'язкову перевірку кандидатів на службу до поліції було частково запроваджено лише у 1997 р., разом із прийняттям системи професійних стандартів. До того часу навіть у столичній поліції біографія кандидата на службу, його поведінка в побуті, моральні якості, наявність судимості в нього та його родичів перевірялись тільки епізодично [6]. Сьогодні, щоб стати поліцейським, потрібно відповідати певним вимогам – у тому числі мати безсумнівно чисту біографію і закінчити поліцейську академію. Щоб піднятися на посаді до детектива, треба пропрацювати патрульним не менше трьох років, зарекомендувати себе на службі, скласти складні кваліфікаційні іспити. Вимоги для наступного підвищення аналогічні. Жодні досягнення не дозволять кадровому поліцейському очолити органи поліції великого міста або штату. На ці посади виконавчі органи міст призначають виключно штатських.

У США були створені цивільні контролюючі органи, діяльність яких фінансується з місцевих бюджетів. Вони розглядають скарги громадян на поліцейських. Цивільні активісти мають право проводити власні розслідування та передавати звіти начальникові поліції, який приймає рішення про покарання підлеглих. У Нью-Йорку з'явився спеціальний номер 311, подзвонивши на який, можна залишити інформацію про порушення з боку поліцейських. Оцінка роботи поліції ґрунтується на думці громадян, для чого регулярно проводяться опитування населення про ефективність діяльності поліції.

Усі нововведення були доповнені підвищенням зарплат поліцейських. Зараз зарплата рядового співробітника залежно від штату складає від 40 до 90 тис. доларів в рік (рівень патрульних). На позиції детективів і начальників департаментів, з урахуванням преміальних і наднормових, поліцейські заробляють до 200 тис. доларів в рік. Крім того, їм виплачується медична страховка, іпотечні пільги і висока пенсія: після 20 років служби – 50 % від заробітку, після 30 років – у розмірі 75 % від заробітку. Як результат, у 2008 році поліцейським за даними загальнонаціональних опитувань довіряло 73 % жителів США.

2. *Великобританія.* Незважаючи на перехід до сервісної моделі поліції, правопорядок та дисципліна у поліцейських підрозділах Великобританії лишаються на порядку денному як найбільш дискусійні питання. Щоправда, на відміну від своїх американських колег, британські правоохоронці, враховуючи багатоетнічний склад суспільства США, отримують значно менше докорів з боку громадян на

елементи расизму в поведінці – 3,6 % від загальної кількості отриманих у 2000–2001 рр. скарг [8, с. 63].

Агресивна поведінка як причина скарг зустрічається у британській практиці дещо частіше – у 45,5 % випадків, порівняно з 30,3 % “зловживання силою” у США. Однак треба зауважити, що проводити повну аналогію між зазначеними показниками не можна з двох причин. По-перше, британські поліцейські несуть службу без вогнепальної зброї, через що агресивна поведінка з їхнього боку може виражатися лише в застосуванні спецзасобів для охорони громадського порядку. По-друге, при розподілі скарг громадян лише два показники – “грубе, агресивне виконання службових дій” та “незаконний/необґрунтований арешт”, що становлять 34 %, – можуть слугувати аналогами американського терміна “зловживання силою”. З урахуванням цих міркувань можна вважати, що випадки надмірного застосування сили зустрічаються у правоохоронній практиці США та Великої Британії з однаковою частотою – у 30–34 % випадків від загальної кількості неправомірних дій.

Розглянуті положення демонструють наявність практично однакових проблем у розвитку та діяльності поліцейських сил, незалежно від того, який курс обрали національні уряди щодо місця та ролі поліції в сучасному суспільстві. Американська поліція, підвищуючи матеріально-технічну оснащеність та поширюючи владні повноваження персоналу, зустрічається перш за все з проблемою надмірної агресивності особового складу та його неготовністю неупереджено працювати з представниками етнічних меншин. Спроби встановлення різних форм громадського контролю зустрічають не тільки активний опір з боку самої поліції, але й труднощі об'єктивного характеру. Британці, спрямувавши основні зусилля на реорганізацію поліцейських сил, надали діяльності правоохоронців не стільки карального, скільки превентивно-сервісного характеру. На відміну від американської політики “нульової терпимості”, вони делегували боротьбу зі злочинністю не лише поліції, а й суспільству в цілому. За цим напрямом британці просунулися значно більше, аніж інші країни світу. Проте й за такої політики перед британською громадськістю залишаються проблеми недостатнього рівня “прозорості” поліцейської роботи та агресивної поведінки поліцейських [6].

3. *Грузія.* У пострадянський період Грузія посідала одне з перших місць у світі за рівнем корупції та правового беззаконня. Основні нововведення розпочалися у 2004 році, коли були відправлені у відставку керівники усіх силових структур Грузії. З органів МВС звільнено 15 тис. поліцейських – весь склад грузинської ДАІ. Три місяці країна жила без автоінспекції, а її новий штат було набрано з нуля на жорсткій конкурсній основі. З 2500 претендентів було відібрано тільки 650. При прийнятті на роботу нові кандидати проходили психологічні тести, розроблені західними спеціалістами, що дозволило підвищити середній інтелектуальний рівень працівників, відібрати психологічно стійких працівників з неагресивними установками.

Жорстоке або інше нелюдське поводження в діяльності правоохоронних (поліцейських) органів Грузії досить часто проявлялося на стадії досудового розслідування. Після проведених реформ у Грузії покази, які учасники процесу дають в суді, є пріоритетними стосовно показів, наданих під час досудового розслідування. Відповідно, стало значно менше приводів жорстоко поводитись з людьми, примушуючи їх таким чином зізнаватись у вчиненні злочинів.

У результаті проведеної реформи зарплата поліцейського збільшена вдесятеро (в середньому – 700 доларів, зарплата слідчого набагато вища – біля 2000 доларів при середній зарплаті в країні біля 200 доларів). Додатковий бонус –

премії і медична страховка. З урахуванням високого рівня безробіття в Грузії, служба в поліції стала престижним заняттям. Конкурс в поліцейській академії становить 50 чоловік на місце. За даними опитувань, в 2011 році поліції довіряло 87 % жителів Грузії [9].

4. *Чехія.* Чехія пішла шляхом децентралізації, деполітизації та демілітаризації поліції. Центральний апарат МВС займається аналітичною експертною роботою, законодавчим забезпеченням, розподілом фінансів, питаннями громадянства, міграції, профілактикою злочинності і відповідає за управління і моніторинг криміногенної ситуації в країні. Усі чиновники – цивільні особи. Діяльність поліції від діяльності профільного міністерства повністю відокремлена.

З метою запобігання жорстокому або іншому нелюдському поводженню з людьми в діяльності поліції розслідування злочинної діяльності поліцейських покладене на інспекцію внутрішніх справ, яка підпорядкована безпосередньо цивільному міністрові внутрішніх справ. Введена постійна ротація кадрів та збільшені зарплати. Зараз середня зарплата поліцейського Федерального корпусу в Чехії складає 31800 крон (після сплати податків – 20–25 тис. крон або 1000 євро). На її розмір впливають термін служби і займаний пост. Бонуси – дотації на транспорт і житло, премії за нічні зміни. Середня зарплата в Чехії – 17–20 тис. крон, рівень безробіття досить високий. За оцінками експертів, чеська децентралізація поліції – одна з найвдаліших на пострадянському просторі. Рівень довіри населення до поліції – 58 % [9].

5. *Японія.* Після низки проведених реформ сьогодні поліцейська система Японії заснована на мережі управлінь, розміщених в кожній префектурі (у Токіо є особливе Міське управління), з широкими оперативними повноваженнями, але повністю підзвітних Національному поліцейському управлінню. Управління поліції префектур забезпечують несення патрульної служби, безпеку на дорогах, роботу кримінальної поліції. Префектури були розділені на райони, в яких створені відділи поліції, підлегли штаб-квартирам в префектурах. В цілому в країні зараз налічується близько 1250 таких “райвідділів”.

Запобігання жорстокому або іншому нелюдському поводженню з людьми в діяльності поліції Японії забезпечується шляхом:

широкої дії добровільних громадських формувань (принаймні, кожен трьохсотий житель Японії є членом подібної асоціації сприяння правопорядку);

прийняття у 1981 р. Етичного поліцейського кодексу, витриманого в душі самурайського кодексу честі Бушидо;

ведення постійного контролю за якістю роботи поліції Національною комісією громадської безпеки;

введення реєстрації осіб, проти яких висунуто звинувачення в причетності до організованої злочинності, корупції, насильства. Факт такої реєстрації доводиться до відома засобів масової інформації і є приводом для встановлення подальшого контролю за поведінкою конкретної особи і джерелами її прибутків.

Окремого закону про боротьбу з корупцією в Японії немає – цю сферу контролюють декілька непрямих законодавчих актів, деякі з яких прийняті ще в середині минулого століття. Кримінальний кодекс Японії 1907 року, чинний в редакції 1995 року, містить окрему главу, присвячену хабарництву. Дача хабара карається так само, як і прийняття посадовцем (навіть майбутнім) хабара, – каторга до трьох років або грошовий штраф [9].

З урахуванням викладеного вище, пропонуємо низку заходів практичного та організаційного характеру щодо впровадження в Україні позитивного зарубіжного

досвіду запобігання катуванню, жорстокому або іншому нелюдському поводженню з людьми в діяльності поліцейських органів.

З метою забезпечення прав затриманих і доставлених осіб, належних умов їх тримання у спеціальних установах міліції та кімнатах для затриманих і доставлених; підвищення ефективності розслідування фактів жорстокого або іншого нелюдського поводження з людьми в діяльності міліції, вважаємо за необхідне вжити наступних заходів.

1. Забезпечити усі територіальні підрозділи ОВС системами відеоспостереження із можливістю архівації відеоматеріалів упродовж встановлених термінів, у тому числі при проведенні опитувань осіб, запрошених до райвідділів працівниками органу дізнання або слідчими, та допиту підозрюваних у скоєнні злочину.

2. Прискорити створення Державного бюро розслідування (положення нового КПК) та наділити його функціями незалежного органу з розслідування злочинів, скоєних працівниками правоохоронних органів.

3. Запровадити процедуру обов'язкового огляду осіб, яких затримано або доставлено до органів міліції медичним працівником (лікарем). Нормативно закріпити обов'язок медичних установ передавати інформацію про тілесні ушкодження та шкоду здоров'ю, завдані затриманим у результаті перебування в органі внутрішніх справ, не в міліцію, а в прокуратуру, а згодом – у новостворений спеціальний підрозділ – Державне бюро розслідувань.

4. З метою попередження ухилення від відповідальності працівників міліції, щодо яких ведеться досудове розслідування у зв'язку із вчиненням ними діяння, передбаченого ст. 127 Кримінального кодексу України (катування), забезпечити їх відсторонення від посадових обов'язків на час проведення розслідування з подальшим їх звільненням з органів внутрішніх справ після винесення вироку судом.

5. Ввести практику обов'язкового внесення до Єдиного реєстру досудових розслідувань відповідних відомостей у разі виявлення факту смерті особи, яку попередньо затримали і доставили до відділу міліції, з наступним повним, всебічним та неупередженим проведенням досудового розслідування.

З метою удосконалення форм та методів запобігання жорстокому або іншому нелюдському поводженню з людьми в діяльності міліції необхідно вчинити такі дії.

1. Удосконалити статистику МВС щодо обліку незаконного насильства та жорстокого поводження в міліції шляхом введення статистичного обліку випадків катувань та осіб, проти яких висунуто звинувачення в причетності до насильства, з подальшим оприлюдненням таких фактів у засобах масової інформації, що є приводом для встановлення подальшого контролю за поведінкою конкретної особи і джерелами її прибутків.

2. Орієнтувати підрозділи інспекції по особовому складу та внутрішньої безпеки МВС під час перевірок міськ-, райвідділів на здійснення цілеспрямованої та планомірної роботи по виявленню фактів катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання в діяльності працівників міліції та вжиття заходів щодо їх запобігання.

3. Продовжити спільну роботу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та неурядових правозахисних організацій щодо створення превентивного механізму для запобігання катуванням за моделлю “Омбудсман +”;

4. Створити інститут наглядачів з апарату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та наділити їх функціями внутрішнього контролю за дотриманням і забезпеченням прав осіб, затриманих та доставлених до органів внутрішніх справ.

5. Посилити професійний відбір кандидатів на службу в органи внутрішніх справ, шляхом запровадження тестування, спрямованого на виявлення у них схильності до агресивної поведінки.

6. Переглянути умови проходження служби рядовим та начальницьким складом органів внутрішніх справ та запровадити практичний стаж роботи як одну із умов підвищення по службі.

7. Запровадити практику регулярного проведення в системі службової підготовки працівників органів внутрішніх справ занять щодо міжнародних механізмів запобігання катуванню та іншому поганому поводженню, ефективного розслідування заяв та повідомлень про катування з урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

8. Ввести до програм підготовки майбутніх кадрів для органів внутрішніх справ спеціалізовані курси, які б розкривали сутність та особливості забезпечення конституційних прав та свобод людини при здійсненні працівниками органів внутрішніх справ діяльності по боротьбі зі злочинністю та охороні громадського порядку.

9. З метою запобігання вчиненню насильства відносно неповнолітніх правопорушників розробити відповідно до міжнародних стандартів та запровадити спеціальні нормативні акти, в яких передбачити розслідування скарг дітей на катування та жорстоке поводження з боку працівників органів внутрішніх справ; правила застосування фізичної сили, спеціальних засобів та зброї щодо неповнолітніх у всіх правоохоронних органах; правила медичного забезпечення; залучення їх до праці у виховних колоніях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буткевич В. Особливості з'ясування правового змісту ст. 3 ЄКПЛ та застосування основних стандартів / В. Буткевич // Європейський суд з прав людини. Судова практика / Дод. до журн. "Право України". – Вип. 1 ч. 1 : Стаття 3 ЄКПЛ. Заборона катувань : у 3 ч. – 2011. – С. 791–801.

2. Права людини в Україні – 2012. Доповідь правозахисних організацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1362641025>.

3. Моніторинг незаконного насильства в органах внутрішніх справ України (2004–2011 рр.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.khisr.kharkov.ua/index.php?id=1324389395>.

4. HUDOC European Court of Human Rights [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{"languageisocode":\["ENG"\],"respondent":\["UKR"\],"documentcollectionid2":\["GRANDCHAMBER","CHAMBER"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{).

5. Mollen Commission. Report of the Commission to Investigate Allegations of Police Corruption and the Anti-Corruption Procedures of the Police Department. City of New York : Mollen Commission. 1994; Henry, V. "Police corruption: tradition and evolution" in K. Bryett and C. Lewis (eds) *Un-Peeling Tradition : Contemporary Policing*. South Melbourne : Macmillan, 1994.

6. Протизаконне насильство в органах внутрішніх справ : соціологічний та історико-правовий аналіз / кол. авт. ; за заг. ред. чл.-кор. АПрН України, докт. юрид. наук, проф. О.Н. Ярмиша ; передм. Ю. В. Луценка і Г.Й. Удовенка. – Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, Харківська правозахисна група, 2005. – 212 с. ; доклад МІДа о правах человека в США : нечестные выборы, насилие в полиции, пытки и похищения людей [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gazeta.ru/politics/2012/10/22_a_4820485.shtml.

7. Paul Keegan "The Thinnest Blue Line", *New York Magazine*. March 31, 1996, p. 32–35.

8. Annual Report and Accounts of the independent Police Complaints Authority. 1 April 2000–31 March 2001. London, p. 63.

9. Как избежать Врэдиевки. Пять примеров успешной реформы полиции [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://news.liga.net/articles/politics/875218-kak_izbezhat_vradievki_ruat_primerov_uspeshnoy_reformy_politsii.htm/section5/.

Отримано 17.12.2013